

KRÍZISBEN ÉS VÁLÓFÉLBN LÉVŐ CSALÁDOK PROBLÉMÁI ÉS HATÁSUK A GYERMEKEKRE

BEVEZETÉS

A család nő és férfi természetes igénye alapján jön létre, hogy szeretetet adjon és kapjon. A szeretet a családban magában foglalja a kölcsönös felelősséget és összetartozást. A család védő környezetet nyújt tagjainak, biztosítja az életszükségleteket, a kölcsönös támogatást.¹ A család személyek hosszútávú együttélési formája, akiket vérrokonság vagy a jogi kötelek tartanak össze.

A szlovák jogrend a házasságot egy férfi és egy nő kötelekeként határozza meg. A társadalom sokoldalúan védi ezt az egyedülálló köteleket, amelynek fő célja a családalapítás és a rendes gyermeknevelés. Szociológiai szempontból a házasság férfi és nő relatív tartós intellektuális, emocionális és szexuális együttélése, valamint közös gazdálkodása, intézményi megerősítéssel (egyház, állam), társadalmi célja pedig a családalapítás.²

Az Egyház szociális tanítása a házasság felbonthatatlanságára, férfi és nő tartós, kölcsönös szereteten alapuló egységére hivatkozik.³ VI. Pál pápa *Humanae vitae* c. enciklikájában írja, hogy a házasság sajátja a „teljes szeretet, azaz a barátság különleges formája, melyben a házastársak mindenben nagylelkűen megosztóznak, nem engednek meg igazságtalan kivételeket és nem követnek önző érdekeket. Aki valóban szereti partnerét, biztosan nem csak azért szereti, amit tőle kap, hanem önmagáért szereti és ezt örömmel teszi, hogy önmaga odaajándékozásával őt gazdagítsa.” (HV9)

1 Vö. SZANISZLÓ, I.-M. OP: *Dekalogische spezielle Moraltheologie II. Ausgewählte Gebote. Úvod do špeciálnej katolíckej morálnej teológie podľa desatora Božích prikázaní II. Vybrané prikázania.* Neckenmarkt 2009, 100.

2 Vö. BAKOŠOVÁ, E.: *Základy sociológie pre právnikov.* Bratislava : PF UK 1999, 117.

3 Az emberi humánus alapja. Vö. UHÁL, M.: *Sociálna náuka Cirkvi v základných princípoch.* TypoPress Košice 2006, 114–117.

1. A CSALÁDI VÁLSÁGOK TÉNYEZŐI ÉS A CSALÁDI KÖTELEKEK LAZULÁSA

A család az elmúlt évtizedekben nem kis változásokon ment át. A patriarchális családtól a kétgenerációs, nukleáris családig, a klasszikus, hagyományos családtól a modernig, sőt posztmodernig, a férfi és a nő szerepeit stabilan megszabó családtól a partneri családig.⁴ A változások tükröződnek a családok struktúrájában és nagyságában, az alternatív családi együttélési formák szaporodásában. Az individualizmus kultúrájának hatása alatt változik a családi szolidaritás értelmezése. A családi kötelekek stabilitását, a mai szlovák családok tagjainak kommunikációs színvonalát jelenleg a posztmodern kultúra különféle hatásai és irányzatai befolyásolják. Ezek a család egyes alrendszerei keretében törvényszerűen hatnak a belső változásokra.

II. János Pál a következőket írja a családokban történt változásokról, helyzetükről: „A családi közösséget korunkban minden más intézménynél jobban körülveszik a társadalom és az emberi kultúra sokféle, mélyreható és gyors változásai. Mind-ezen körülmények ellenére sok család hűséges marad azokhoz az értékekhez, amelyek a család intézményének alapját alkotják. Mások ellenben elbizonytalanodtak; tanácstalanok kötelező feladataikkal szemben, s kételkednek vagy teljesen tudatlanok a házastársi és családi élet igazságának és végső tartalmának ügyében. Ismét mások az igazságtalan körülmények hatása alatt nem tudják megvédeni alapvető jogaikat. Az Egyház tudatában van annak, hogy a házasság és a család az emberi nem legdrágább értékeinek egyike, ezért üzenetét és segítséget mindenkire el akarja juttatni.” (FC1) „A család ma – sajátosságait tekintve – kétarcú: pozitív sajátosságai a világban működő Krisztus üdvösségének, a negatívak az Isten szeretetével szembeszegülő ember tagadásának jelei.” (FC 6).

A mai családokban végbemenő változásokat több tényező befolyásolja, ami különböző szemléletmódot (szociológiai, teológiai, jogi stb.) fejez ki. Ezek a determinánsok a következőképpen csoportosíthatók:⁵

– gazdasági helyzet

- a piaci környezet növeli az igényt a munkateljesítményre és a munkaidőre, a családra és a családban történő gyermeknevelésre fordított idő rovására,
- a munkanélküliség csökkenti a családok életszínvonalát, potenciónálisan hozzájárul a feszültség növekedéséhez családokban,
- a lakáspiaci helyzet nehezíti a családalapítást,

4 Vö. MATĚJČEK, Z.: *Rodiče a děti*. Praha : Avicenum 1989, 22; vö. GLASOVÁ, M.: Rodina v spoločenskovedných výskumoch. In: *Rodina a zodpovedné rodičovstvo dnes*, roč. 11 (2004), č. 7/2004, 18.

5 Vö. KUCHAROVÁ, V.: Postoje k manželství a rodičovství a reflexe změn podmínek pro rodičovství. In: *Rodinná politika jako nástroj prevence sociálního vyloučení*. Sborník textů z česko-německo-rakouské konference 25.–26. dubna 2005 v Praze. Brno : Národní centrum pro rodinu 2005, 33–51.

– *szociális körülmények*

- a nők partnertől való függőségének csökkenése és a fokozódó igény a család és hivatás érdekeinek összeegyeztetésére a nők magas foglalkoztatottsága miatt,
- az elektronikus médiumok és a kortárs csoportok hatásának növekedése
- a szélesebb család- és szomszéd-hálózat hatásának csökkenése,

– *kulturális hatások*

- az individualizmus gyengíti a családon belüli kapcsolatokat az egészségtelen hedonizmus javára,
- a fogyasztás-központúság és a család életszínvonalának előtérbe helyezése verseng a család lelki értékeivel,

– *demográfiai folyamatok*

- a termékenység és a házassági kedv csökkenése, párosulva a családalapítási kor kitolódásával és a karrier időleges előnyben részesítésével,
- az együttlakás, a házasságon kívül született gyermekek számának növekedése és a növekvő számú válások.

A pápai tanítás és Egyház Magiszteriuma további, a mai családokban végbemenő változásokból eredő determinánsokat közöl, amelyeket a szociológia képes megfelelően értékelni és követni:

– *a vallás és a hitből fakadó folyamatok hatása*

- a vallásos meggyőződés nagyságának, intenzitásának különbsége,
- a meggyőződés különbsége a vegyes házasságokban katolikusok és megkeresztelt nem katolikusok, valamint a katolikusok és a meg nem kereszteltek között,⁶
- a partner meggyőződésének el nem fogadása,
- alapjában eltérő szellemi háttér az elsődleges családmodell átvételének ismétlésével.⁷

Ugyanígy nem hagyhatók említés nélkül a családokban változásokat, és néha egészen jelentős problémákat okozó determinánsok:

– *politikai hatások*

- családok, a családtagok különböző ideológiai hajlamával,
- erős politikai szerepvállalás ill. apolitikusság a partnerek között,

6 Vö. CIC 1124–1129.

7 A Katolikus Egyház Katekizmusa feltételezi a lelki egység nehézségét ill. a hitbéli különbségek esetében szükségesnek tartja, hogy a házasság elő legyen készítve, a valós nehézségekkel előre számoljanak és figyelembe vegyék a különbségeket.. Vö. KKC 1632–1634.

– a nők belépése a politikába, politikai karrierjük, (eltérés a normától) a családdal és háztartással szemben.⁸

Épp e jelenségek okoznak változásokat a család összetételében és a nem teljes családok számában. A válások számának jelenlegi állandó növekedése a házasság és a család válságának megnyilvánulása, amiről egyre több szó esik. A hosszantartó negatív feltételek a családokban és a krónikus krízisek nyomán diszfunkciós családok jönnek létre.⁹ Patterson bemutatja,¹⁰ hogy a család a mindennapi életben bevett viselkedési mintákat használ, hogy megbirkózzon az élet minden követelményével. Előfordul, hogy ezek a követelmények messzemenően meghaladják lehetőségeit és család válságba kerül. A krízis a határozott egyensúlytalanság, az időleges szervezetlenség és feszült légkör időszaka a családban. Vagy fordulóponthoz, javuláshoz és az alrendszerek működésének stabilizálódáshoz vezet, vagy fordítva, képtelen a válság leküzdésére és a család diszfunkciós lesz.

A család diszfunkciója lehet akut, ha a család éppen képtelen valamely funkciójának működtetésére és rövidtávú helyzeti segítségre van szüksége (anyagi, pénzügyi vagy tanácsadói). Az akut diszfunkció akkor átmeneti állapot, ha a problémát gyorsan diagnosztizálják, ha a család felkészült a szakmai segítség fogadására és hajlandó részt venni problémái megoldásában.

Mélyrehatóbb szakmai beavatkozást igényel a krónikusan diszfunkciós család, amely sok esetben már hozzászokott a diszfunkciójához és nincs motivációja a változásra.¹¹ A krónikus fázis hetekig, hónapokig, bizonyos megszakításokkal akár évekig is eltarthat és lefolyása nem feltétlenül szembetűnő. A veszély abban rejlik, hogy a diszfunkció soha nem kezdődik és nem is végződik, hanem állandóan jelen van.¹²

A házasságok széthullásának okait Matoušek jelen társadalmunk prizmáján át nézi,

8 Nő és férfi egyenjogúságának érvényesítését, valamint a nemek közötti egyenlőtlenségek eltávolítását tárgyalja az *Összefoglaló jelentés a szlovákiai nemi egyenlőség állapotáról* és a *Szlovák Köztársaság Kormányának a nemek egyenlősége érdekében kifejtett tevékenységéről*, a *Család és a munkahely összeegyeztetése* c. fejezetben olyan intézkedéseket mutatnak be, melyek minden diszkriminációt meg kell hogy szüntessenek, legyen szó nőkről, férfiakról, családról vagy karrierről. Vö. VLÁDA SR: *Súhrnná správa o stave rodovej rovnosti na Slovensku a o Činnosti Rady vlády SR pre rodovú rovnosť*. Bratislava 2009, 17.

9 A fent említett II. János Pál a determinánosokról, melyek manapság hatnak a családi környezetre, megemlíti az egyén és általában a család lelki hátterének megváltozását. Vö. UHÁL, M.: Ján Pavol II. mládeži nového tisícročia: Strata citlivosti na hriech – dôvod oslabenia transcencie ľudského života. In: STANČEK, L. (ed.): *Ján Pavol II. a mládež. Zborník*. KU Ružomberok 2006, 65–76.

10 Vö. PATTERSON, J. M.: Understanding family resilience. In: *Journal of Clinical Psychology*, roč. 58 (2002), č. 3, 233–236.

11 Vö. OLÁH, M.–SCHAVEL, M.: *Sociálne poradenstvo a komunikácia*. Prešov : PBF PU 2006, 61–63; vö. JURKO, J.: Rezonancie sociálneho učenia Jána Pavla II. In: *Verba Theologica : Ioannes Paulus pp. II.*, roč. 4, č. 2 (2005), 14–20.

12 Vö. NOVÁK, T.: *Hádky v manželství*. Praha : Grada Publishing 2007, 26.

amely egyáltalán nem szabályozza a házastársi partnerválasztását. A családalapítás döntése – a régebbi társadalmak pontos partnerválasztási szabályaival ellentétben – kizárólag személyes ügy, így bármilyen befolyásolási kísérlet is alacsony határfokú marad. További tényezőnek Matoušek a szociokulturális változások tempóját tartja.¹³

A partnerválasztás szabályozottságára vagy szabályozatlanságára gondolva, óhatatlanul felmerül a kérdés, előnyös-e vagy sem az ilyen szabályozás. Kétségtelenül voltak előnyei az ilyen választásnak, legalábbis a vagyon összekötése, ill. megtartása terén. Természetesen a múltban is voltak családi válságok, de az akkori társadalom erős szociokulturális szabályzó, melyek behatárolták és stimulálták a társadalmi interakciót a standard szituációkban és hatottak a helyes viselkedésmódra, miközben integrálták az egyén és a közösség érdekeit, kikényszerítették a krízis megoldását és a család fennmaradását. Annak ellenére, hogy a mai társadalomban gyakran elmarad a partnerválasztás szabályozása, mégis a kereskedelmi tranzakció értelmében nemegyszer racionálisnak nevezhető partnerválasztásról van szó: kiválasztani – kipróbálni – megvenni – felkínálni – eladni.¹⁴ Éppen itt látszik az olyan kötelék megtartásának nagyobb rizikója, ahol az elődleges indíték nem a szeretet, hanem az anyagi biztonság. Nem ritka az ún. „próbaházasság”, vagy a szabad együttélés.¹⁵ Az ilyen kapcsolatokban nem fogták fel a teljes emberi szerelem jelentőségét, így nagyobb a veszélye a családtagok krízises viselkedésének és a fokozatos széthullásnak.

Különös veszélyt jelent, ha érzelmileg éretlen, esetleg más okból házasságra alkalmatlan személyek kötnek házasságot. A kezdetektől fokozódik a házastársi együttélés sikertelenségének lehetősége, ha:¹⁶

- jelentősen különbözik a partnerek eredeti családi környezete műveltségi szint, valóság vagy szociális helyzet szempontjából,
- az egyik vagy mindkét fél szüleinek házassága instabil, széthulló,
- az egyik partnernek nagyon rosszak a kapcsolatai a szülőkkel, testvérekkel,

13 Vö. MATOUŠEK, O.: *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha : SLON 1993, s 107.

14 Annak ellenére, hogy a kapcsolatok természetes definíciója bizonyos mértékben társadalmi és kulturális fejlődés eredménye, befolyásolhatók tudatos döntésekkel és intézkedésekkel.

Vö. PORUBĀNOVÁ, S.: *Noví muži*.

In: http://nazory.pravda.sk/novi-muzi-c7n-/sk-npise.asp?c=A090923_162123_sk-npise_p29 (23.09.2009).

15 Tomko kardinális is elmélkedett a Vatikáni rádióban a család válságáról, a felmerülő problémákról és megmentéséről. Szerinte a házasság bomlásának különböző mai formái, mint pl. a szabad együttélés vagy a próbaházasság egészen az azonos neműek pszeudo-házasságáig, az anarchikus szabadság megnyilvánulásai. Ezt a szabadságot aztután az ember valódi felszabadulásaként mutatják be. Vö. TOMKO, J.: *Krízis rodiny a jej záchrana*. In: <http://www.radiovaticana.org/SLO/Articolo.asp?c=124899> (25.03.2007).

16 Vö. PLAŇAVA, I.: *Jak se nerozvádět*. Praha : Grada Publishing 1994, 16.

- az egyik partner szörnyűnek tartja gyermekkorát,
- a házasság jelentős motivációja a szülői ház mihamarabbi elhagyása,
- az egyik partnerek első szerelmével köt házasságot,
- az egyik partner röviddel szerelmi csalódás után házasodik,
- a házasság jelentős motivációja a nemkívánt terhesség,
- az esküvő szülők és közeli barátok jelenléte nélkül zajlott le,
- húsz évesnél fiatalabbak házasodnak össze,
- ha a kapcsolat házasság előtt rövidebb volt fél évnél vagy több háromnál,
- a házasok közös háztartásban élnek szüleikkel,
- egyikük vagy mindkettőjük érzelmileg függ a szülőktől,
- egyikük vagy mindkettőjük illuzórikus elvárások, mítoszok foglya.

A hűtlenség – két ember együttélésének gyakori jelensége – kétségtávol a házasság szétesésének súlyos oka. A pszichológusok többsége a hűtlenséget önmagában nem tartja egyetlen és elégséges válóoknak. A hűtlenséget általában negatív jelnek, régebbi problémák indikátorának értékeli. Ilyen lehet a munkanélküliség, rossz anyagi helyzet, és a képtelenség a család eltartására. A munkanélküliség nagy veszélyt rejt, mert nem csak a szülő élethelyzetére hat, hanem gyermekszegénységet is eredményezhet.

Sok probléma forrása a kommunikáció módja és éppen a nem működő kommunikáció okoz érzelmi szakadékot a partnerek között, így a kapcsolat széthullásának egyik oka lehet.¹⁷ Veszélyt jelent, ha az előrehaladó krízist nem oldják meg és a házastársi kommunikációban állandósul a destruktív veszekedések sztereotípiája. Ezek célja nem a megoldás keresése, hanem a másik fél legyőzése, megalázása. Így a házasság állandó harc és barátságtalan hallgatás körforgásává válik és nő a válás esélye.

2. A GYERMEK ÉS VÁLÁS

A család szétesése és a házastársak válása nagyon nehéz időszak nem csak közvetlenül a váló pár, hanem a szülők és a gyermek, hanem gyakran a tágabb család számára is. A válásnak társadalmi, etikai, jogi, érzelmi és fontos pszichológiai aspektusai vannak. Manapság a válás nem egyedi jelenség. Éppen ellenkezőleg, a válók száma folyamatosan magas. Korunkban az emberi szükségletek biztosítása stresszes, frusztrációkkal teli, ennek következménye a váló házastársak egész további életét befolyásolhatja. A válási folyamatban minden részt vevő sérül érzelmileg valamilyen módon, különösen veszélyeztetett annak a gyermeknek az egészséges fejlődése, aki a válást átéli.

A válás leginkább talán a gyermekeket érinti. A gyermek számára nem csak a családi

¹⁷ Vö. SMITH, H.: *Deti a rozvod*. Praha : Portál 2004, 20.

háttér és az iskola változik meg a válással, hanem a szülőkhöz és a tágabb családhoz fűződő viszony is. Előfordul, hogy a gyermek elutasítja az egyik szülőt és a másik oldalára áll.

Rogge négy fázist határoz meg a szülők válásának feldolgozásában:¹⁸

- *a válás figyelmen kívül hagyása* – ha a szülők elhallgatják, vagy csak utalnak rá,
- *védekező gyermek* – többnyire heves reakciókkal – alvászavar, szülőfüggőség, félelem, hogy a másik szülő is elmegy, pszichoszomatikus panaszok,
- *a távozó szülő idealizálása*,
- *az újabb közeledés fázisa* – a gyermek elfogadja a szülők válását és megbékél vele.

Lysá szerint válási szituációban fennáll a veszély, hogy a szülők vagy a család többi tagja visszaélésekre használja a gyermeket. Sor kerül manipulációra gyermekekkel, gyakran *pótszerepekbe* kényszerítik:¹⁹

- *gyermek mint rossz hírek követe* – büntetés a gyermeknek, ha kellemetlen híreket hoznak a partnertől,
- *gyermek mint gyóntató* – ha a váló partnernek hiányzik egy közeli ember, akiben bízhatna, ezt a szükségletét átviszi a gyermekre, olyan dolgokat bízva rá, amelyeket az nem ért,
- *gyermek mint szövetséges* – az egyik szülő beteges szövetséget hoz létre a gyermekkel a másik szülő ellen,
- *gyermek mint pótpartner* – a távozó partner szerepe reálisan vagy formálisan átruházódik a gyermekre, a gyermeket az új szerep szituációs szinten megnyugtathatja, de traumatizálhatja is,
- *gyermek mint lasszó* – a gyermek kihasználása a partner visszatérésére.

A válási helyzetet átélő gyermek gyakran szenved valamiért, amit nem okozott és nem tud befolyásolni. Igen fontos, hogy a gyermeket ne használják a harc vagy a bosszú eszközeként a partnerrel szemben. A szülők gyakran nem tudják megfejteni a segítségért kiáltó gyermek jeleit, mert egyoldalúan a saját problémájukra figyelnek, és hazug módon biztosítják magukat, hogy a gyermek megbirkózik a válási szituációval. Nem lenne szabad a szülőknél dönteni mindenben a gyermek helyett, teret kellene hagyni a gyer-

18 Vö. ROGGE, J. U.: *Dětské strachy a úzkosti*. Praha : Portál 1999, 68–69.

19 Vö. LYSÁ, L.: *Dítě a rozvrat rodiny*. In: *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, roč. 31 (1996), č. 3, 19–21.

meknek, hogy a traumát aktívan feldolgozza.²⁰

A gyermekek reakciói a nem kívánt válasra különbözőek lehetnek. Sok szerző leírja a *gyermekek lehetséges reakcióit a válásról*.²¹

- *gyász és kétségbeesés* – a gyermek a válást az egyik szeretett szülő elvesztéseként éli meg, akihez igen pozitív kapcsolat fűzi, magába zárkózik, állandóan sír, depressziós, olyan érzése van, hogy összedőlt a világ,
- *kétkedés* – néhány gyermek kétkedik a válásban, nem veszik tudomásul, hogy a szülők válása végleges, hiszik, hogy a szülők visszatérnek egymáshoz,
- *agresszivitás* (auto- vagy heteropuntivitás) – a gyermekek agresszív reakciói irányulhatnak vagy önmaguk (önmaguk hibáztatása és büntetése a válásból eredő büntudatért), vagy egyik, ill. mindkét szülő ellen.,
- *harag* – mint reakció a szülők konfliktusából és a szeretetteljes meleg otthon hiányából eredő hosszantartó frusztrációra,
- *közöny, érdektelenség és apátia* – kinyilvánított közöny, apátia, a válás beszédtemájának elutasítása,
- *félelem az elhagyatottságtól* – érzelmi fixáció arra a szülőre, akinál a gyermekkel maradt, hogy őt is elveszíti,
- *izoláció* – a gyermek magába zárkózik, abbahagyja a kommunikációt környezetével, nem fejezi ki erős érzelmeit, magába fojtja,
- *betegségbe menekülés* – azzal a várakozással, hogy a betegség másodlagos haszna a szülők büntudata és a bekövetkező megbékélés lesz,
- *sikertelenség az iskolában, szociális sikertelenség* – a gyermek úgy figyelmeztet környezetetlen helyzetére és problémáira, hogy abbahagyja a tanulást, magatartászavarok lépnek fel,
- *gondolatok a szülők kibékítéséről* – a gyermek pszichikai felkészületlensége nem elég annak feldolgozásához, hogy a szülők már nem tartoznak össze – ez szorosan összefügg a kétkedéssel és a kétségbeeséssel,
- *szexuális és identifikációs problémák*, amelyek mind a férfi, mind a női modell hiányából erednek, és egyidejűleg jelentkeznek, a fiú azonosulása az apával, mint férfi példaképpel és fordítva,

20 Vö. KRÝSLOVÁ, M.: Adaptácia dieťaťa na stratu rodiča rozvodom. In: *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, roč. 35 (2000), č. 1, 67–73.

21 Vö. GARDNER, R.A.: *Rozvod a čo ďalej?* Martin : Osveta 1991, 62–147; vö. MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z.: *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha : Grada Publishing 2002, 44; vö. ROGGE, J. U.: *Dětské strachy a úzkosti*. Praha : Portál 1999, 68–70; vö. SMITH, H.: *Deti a rozvod*. Praha : Portál 2004, 49–58; vö. PLAŇAVA, I.: *Jak se nerozvádět*. Praha : Grada Publishing 1994, 128.

- bizonytalanság és alacsony önértékelés, csökkent népszerűség az iskolai közösségben
- összefügg azzal, hogy a nem elvált családból származó kortársakkal történő összehasonlítás során a gyermek „más”-nak érzi magát,
- megkönnyebbülés és remény – a gyermek már nincs kitéve a szülői konfliktusokból fakadó feszültségnek és reménykedik a jobb jövőben,
- a szülő új partnerének büntetése – a gyermekek gyakran nagyon szeretik áthárítani a felelősséget a válásért az egyik szülő új partnerére azért, hogy megőrizzék mindkét szülőjüköröl alkotott pozitív képüket, mit tesznek vagy terveznek, amivel el akarják tanácsolni a partnert a szülőtől, ill. bosszút állnak,
- szorongás, félelem, zavartság – féltik mindkét szülőt, a felnőttekbe vetett bizalom elvesztése, félelem a saját jövőtől,
- éretlenség – túlérettség – a család szétesésére adott reakció megnyilvánulhat regresszióban, azaz visszatérésben alacsonyabb fokú, infantilisebb viselkedési formákhoz (pl. ujjszopás, selypítés), amit a szülő feldolgozatlan büntudatával a gyermekkel szemben támogathat; vagy fejlődési progresszióban, ami az új kötelességekből és nem megfelelő feladatokból eredő egészségtelen érettséget jelenti.

A válásra adott gyermeki reakciók közül törvényszerű a büntudat. A gyermekek gyakran intenzíven fantáziálnak arról, milyen részük van abban, hogy a szülők már nem szeretik egymást és válnak. További reakció a szégyenérzet. A válási folyamat során néhány esetben tipikus a pótló objektum keresése a szülő helyett, akik elvették bizalmát. Lehetnek ezek nagyszülők, tanárok, barátok, szociális munkás, háziállat, fantáziaalakok, akikkel kommunikálnak és akikben bíznak.

3. KAPCSOLATOK A VÁLÓ CSALÁDOKBAN

A válás után különböző kapcsolatformák alakulhatnak ki: A partnerek tárgyilagosan kommunikálnak egymással, sőt viszonylag barátságos kapcsolatot is kialakíthatnak, vagy a válás utáni kapcsolattartás katasztrofális, vádaskodással és konfliktusokkal teli is lehet. Néhány esetben a volt partnert izoláló, csupán a gyermekekre szorító kapcsolattartás alakul ki vagy a válás után az egyik partner minden kapcsolatot megszakít a másikkal és a gyermekekkel is, lezárja magában a sikertelen házasság fejezetét.

A válás leginkább azzal frusztrálja a gyermekeket, hogy nem tudják kielégíteni alapvető pszichikai szükségleteiket a támogatásra és a támaszra. Stresszt okoz az erős kötődések és a megszokott életstílus elvesztése. Hiányzik az egyik szülő állandó jelenléte, míg a másik szülő részéről nem egyszer elutasításban van részük munkahelyi kimerültség vagy a küszködés miatt a saját problémákkal. Ennek ellenpólusa a maradó szülő túlzott ráakaszkodása a gyermekekre, így pótolva a válási veszteséget, vagy a szülők

manipuláló viselkedése a gyermekkel szemben és az ezzel összefüggő nem megfelelő viselkedési és nevelési minták.

A válási folyamat feldolgozásának ideje meghatározó mértékben függ attól, hogy mennyire működnek együtt a szülők. Ezért a válás után elengedhetetlen, hogy a gyermeket aktívan és tudatosan pozitív véleményre vezessük anyjával és apjával kapcsolatban. A gyermek identitásáról van szó, amit öntudata és saját társadalmi értékének tudata határoz meg. Šmolka és Mach²² azt ajánlják a válás után gyermekneveléssel megbízott szülőknek, hogy ne használják fel a gyermeket a volt házastárs elleni bosszúra, mert az a kapcsolat zavarához, a gyermek további traumatizálódásához vezethet. Heretik²³ változtat azon szerzők álláspontján, akik a válás utáni örökbefogadással foglalkoztak – Trnka, Bakalář, Warshak, és szintén arra figyelmeztet, hogy a gyermekek számára negatív determinánsok: a gyermek felbízgatása valamely szülő ellen, az érzelmi támasz hiánya közeli környezetben, válás utáni együttlakás, intenzív viták, esetleges fizikai erőszak a szülők között a válás előtti és utáni időszakban.

A teljes képhez, hogy mi minden stresszeli és frusztrálja az elvált szülők gyermekeit, hozzátartozik még egy fontos körülmény: A szülők válásával gyakran zavar keletkezik a családon belüli kapcsolatokban, amelyek a gyermek számára szükségesek a felnőttekhez viszonyított identitás és a nemzetséghez tartozás érzése szempontjából. Így megbomlik az a háttér, amelyhez érzelmi viszony fűzi a gyermeket és ahol megtalálja a biztonság érzését. Patologikus jelenség, amikor a nagyszülők gyermekeik válása után gyűlölködni kezdenek és ezek miatt az új, negatív érzelmek miatt a gyermeket sem fogadják el, akihez pozitívan kötődtek. Szükséges, hogy a válás utáni feszültség lecsengése után rendbe hozzák a megzavart kapcsolatokat: A nagyszülők továbbra is tartásuk fenn a kapcsolatot unokáikkal, akikről a volt meny vagy vő gondoskodik. Ezeknél a kapcsolatoknál is analogikusan érvényes, hogy káros az áskálódás és a negatív érzelmek táplálása a nagyszülők és a szélesebb család irányába a volt partner részéről.

A gyermeknek joga van ahhoz, hogy a család minden vér szerinti tagjával problémamentes kapcsolatot tarthasson fenn. Ez fordítva is igaz. A gyermek lelki egyensúlyának megtartása és a másokhoz fűződő pozitív kapcsolatok kialakítása érdekében ez elengedhetetlen. A nagyszülők és a szélesebb család kellő érzékenységgel megválasztott módon részt vehet a gyermekek és unokák emocionális sérüléseinek gyógyításában. Csak így lehet leküzdeni a felhalmozódott problémákat.

22 ŠMOLKA, P. MACH, J.: *Manželská a rodinná trápení z pohledu právníka a psychologa*. Praha : Portál 2008, 100; vö. JURKO, J.: Fenomén komunikácie – predpoklad kvality života. In: ONDOVČÁK, J.-UHÁL, M.(edit.): *Spirituálno-sociálne zázemie ľudskej existencie a jej dôstojnosť*. Zborník. Brno : Cesta 2007, 36–64.

23 Vö. HERETIK, A.: *Forenzná psychológia*. Bratislava : Mladé letá, 2004122

4. MEGOLDÁSI JAVASLAT

Ebben a részben javaslatokat mutatunk be a válás elkerülésére, a partneri, házastársi válság, válás okozta veszteségek minimalizálására. Táblázatba foglaltuk és szétosztottuk az elsődleges, másodlagos és harmadlagos prevencióra vonatkozó lépéseket:

Javaslatok a válás elkerülésére, a partneri, házastársi válság, válás okozta veszteségek minimalizálására	
Elsődleges prevenció	<ul style="list-style-type: none"> – komplex felkészülés a házasságra és a szülői létre megfelelő szülői példa segítségével már gyermekkorban – iskolarendszeri felvilágosítás bekapcsolása és preventív-nevelő programok szervezése fiatalok számára – médiumok bekapcsolása, a képernyő előtt töltött idő limitálása
Másodlagos prevenció	<ul style="list-style-type: none"> – hatékony kommunikáció és konstruktív problémamegoldás begyakorlása fiatal házások között – megértés és tolerancia a házastárs szükségleteivel kapcsolatban – az együtt töltött szabadidő optimális kihasználása – a házasélettel kapcsolatos irreális elvárások megszüntetése – az együttműködés megerősítése kritikus helyzetekben, nem szabad hagyni elhatalmasodni a házasság válságát – a házassággal és gyermekneveléssel kapcsolatos ismeretek elmélyítése – problémamegoldás sikertelensége esetén előítéleteket félretéve szakember felkeresése – a válás elkerülhetetlensége esetén – szociális tanácsadó segítségével a mindenki számára legoptimálisabb megoldás megkeresése
Harmadlagos prevenció	<ul style="list-style-type: none"> – ne hosszabbítsuk meg a kapcsolat széthullását okozó konfliktust a válás utánra is – hagyjuk, hogy a gyermek megőrizhesse a másik szülőről alkotott pozitív képet, tudatosítva a bujtogatás ártalmasságát – megállapodás az optimális nevelésről és a gyermek kapcsolatának biztosítása a másik szülővel – tartásdíj és láthatás kérdésében a megállapodás választása – múltba tekintés helyett a gyermekek és saját jövőnk tervezése – okuljunk az első házasság hiányosságaiból, hibáiból és használjuk fel a tapasztalatot a második esélýnél

BEFEJEZÉS

A családpolitika feladata, hogy jogi, nevelési, kulturális, gazdasági és szociális eszközeivel megfelelő körülményeket teremtsen a családok stabilitása, feladatuk optimális betöltése számára. A családok életkörülményeinek kialakításába elengedhetetlen a civil, karitatív, önszervező és tanácsadó családi szervezetek bevonása és nagyobb propaganda biztosítása számukra. A családok életkörülményeinek biztosításában sokkal jelentősebb szerepe kellene, hogy legyen a helyi családpolitikának, amely az államinál hatékonyabban tudja szem előtt tartani a regionális és helyi sajátosságokat, főleg a lakhatás, családok részére biztosított szolgáltatások és a szabadidő aktív eltöltésének feltételeinek biztosítása szempontjából. A válságban lévő családok segítségének másik formája a nálunk a gyakorlatba beszivárgó családi, ill. válási közvetítés, melynek célja, hogy humánus úton érje el a szülők közötti együttműködést a gyermek érdekében.

A válás terén bekövetkezett fokozatos liberalizálódás következménye a válás éretlen felfogása. A válás néhány férj számára tekintet nélkül a többi családtagra az egyéni boldogság elérésének eszköze, hatékony fegyver a partner ellen az egyéni érdekek érvényesítésekor. Néha már a házasság előtt számolnak a válással. Gyakran találkozunk fiatalokkal, akik a házasságról úgy vélekednek: „ha nem megy, elválok és megpróbálom másik partnerrel”. A válás kiskapuival számítás negatívan befolyásolja a házassággal kapcsolatos attitűdöt, megbocsáthatóvá teszi a sikertelenséget és nem motivál a partnerközi kommunikáció állandó építésére. A felelőtlen hozzáállás a váláshoz megerősíti a válás utáni mítoszokat is. Sokan úgy írják le a válást, mint az egyéni boldogság megbízható eszközeit, a jobb, boldogabb élet perspektíváját, a problémák és megoldások előli menekvés megbízható eszközeit. Morálisan nem értek még meg ahhoz, hogy megértsék, hogy a válást csak szélsőséges esetben kellene igénybe venni, amikor már minden más megoldási próbálkozás kudarcot vallott és nincs a remény a pozitív kapcsolatok felújítására.

PhDr. Ing. Lýdia Lešková

Katolícka univerzita v Ružomberku Teologická fakulta

RÖVIDÍTÉSEK

CIC – Kánonjogi kódex

KKC – A Katolikus Egyház Katekizmusa

IRODALOMJEGYZÉK

CIC 1124–1129.

A Katolikus Egyház Katekizmusa

- II. János Pál: *Familiaris consortio*, 1981. Bratislava : Lúč 1994.
- VI.Pál: *Humanae vitae*. 1968.
- BAKOŠOVÁ, E.: *Základy sociológie pre právnikov*. Bratislava : PF UK 1999.
- GARDNER, R.A.: *Rozvod a čo ďalej?* Martin : Osveta 1991.
- GLASOVÁ, M.: Rodina v spoločenskovedných výskumoch. In: *Rodina a zodpovedné rodičovstvo dnes*, roč. 11 (2004), č. 7/2004, 18.
- HERETIK, A.: *Forenzná psychológia*. Bratislava : Mladé letá 2004.
- JURKO, J.: Fenomén komunikácie – predpoklad kvality života. In: ONDOVČÁK, J.–UHÁĽ, M.(edit.): *Spirituálno-sociálne zázemie ľudskej existencie a jej dôstojnosť*. Zborník. Brno : Cesta 2007, 36–64.
- JURKO, J.: Rezonancie sociálneho učenia Jána Pavla II. In: *Verba Theologica : Ioannes Paulus pp. II.*, roč. 4, č. 2 (2005), 14–20.
- KRÝSLOVÁ, M.: Adaptácia dieťaťa na stratu rodiča rozvodom. In: *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, roč. 35 (2000), č. 1, 67–73.
- KUCHAŘOVÁ, V.: Postoje k manželství a rodičovství a reflexe změn podmínek pro rodičovství. In: *Rodinná politika jako nástroj prevence sociálního vyloučení. Sborník textů z česko-německo-rakouské konference 25.–26. dubna 2005 v Praze*. Brno : Národní centrum pro rodinu 2005, 33–51.
- LYSÁ, L.: Dítě a rozvrat rodiny. In: *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, roč. 31 (1996), č. 3., 19–21.
- MATĚJČEK, Z.: *Rodiče a děti*. Praha : Avicenum 1989.
- MATĚJČEK, Z.–DYTRYCH, Z.: *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha : Grada Publishing 2002.
- MATOUŠEK, O.: *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha : SLON 1993.
- NOVÁK, T.: *Hádky v manželství*. Praha : Grada Publishing 2007.
- OLÁH, M.–SCHAVEL, M.: *Sociálne poradenstvo a komunikácia*. Prešov : PBF PU 2006.
- PATTERSON, J. M.: Understanding family resilience. In: *Journal of Clinical Psychology*, roč. 58 (2002), č. 3, 233–236.
- PLAŇAVA, I.: *Jak se nerozvádět*. Praha : Grada Publishing 1994.
- PORUBĀNOVÁ, S.: *Noví muži*.
- In: http://nazory.pravda.sk/novi-muzi-c7n-/sk_npise.asp?c=A090923_162123_sk_npise_p29 (23.09.2009).
- ROGGE, J.U.: *Dětské strachy a úzkosti*. Praha : Portál 1999.
- SMITH, H.: *Deti a rozvod*. Praha : Portál 2004.
- SZANISZLÓ, I.-M. OP: *Dekalogische spezielle Moraltheologie II. Ausgewählte Gebote. Úvod do špeciálnej katolíckej morálnej teológie podľa desatora Božích prikázaní II. Vybrané prikázania*. Neckenmarkt 2009.

ŠMOLKA, P.–MACH, J.: *Manželská a rodinná trápění z pohledu právníka a psychologa*. Praha : Portál 2008.

TOMKO, J.: *Kriza rodiny a jej záchrana*. Vatikánsky rozhlas.

In: <http://www.radiovaticana.org/SLO/Articolo.asp?c=124899> (25.03.2007).

UHÁL, M.: Ján Pavol II. mládeži nového tisícročia: Strata citlivosti na hriech – dôvod oslabenia transcencie ľudského života, In: STANČEK, L. (ed.): *Ján Pavol II. a mládež. Zborník*. Ružomberok : KU Ružomberok 2006, 65–76.

UHÁL, M.: *Sociálna náuka Cirkvi v základných princípoch*. TypoPress Košice 2006.

VLÁDA SR: *Súhrnná správa o stave rodovej rovnosti na Slovensku a o Činnosti Rady vlády SR pre rodovú rovnosť*. (Uznesenie č. 273/2009). Bratislava 2009, 17.